

EUSKALERRIKO OITURA ZAARRAK (OTO TAPOTOTOII)

I.— IÑAUTERI ETA MAMU

—Gogoratzen aiz, i Oto, nola ibiltzen giñan Lazkao'n, Ortegung Gizen egunean (Iñauteri aurreko egunean) kaleetan atez-ate, kantari

Otsaliko, Otsaliko

Nik otsoa bizirik ilko;

Okela bat eta okela bi

Nere burruntzie bete bedi... ?

—Gaur egun oitura ori galdua dok; gaurko umek ez dakite Otsaliko abesten.

— Burrentzia eskuetan, bertan saieski, solomo, txorixo, urdai zatiak ezartzeko.

— Ataun'én beste era batera abesten eben umiek. Orra nola:

Otsabilko, Otsabilko,

Ni basora joan da

Otso aundi bat

Ekarriko, ekarriko.

Neri lukaika mutur bat

Ematen ez diñai

Tripati aurrean burruntzie

Sartuko, sartuko...

—Nundik ote dator oitura ori?

—Ni Napparroa'ko Huizi'n izana nok eta an onela esaten dabe egun orretan:

Zistor mistor

emakunde...

—Eta Emakunde izen onek zer esan nai dau, Pototo? Emakunde, Gizakunde eta Orakunde, or dozak iru berba alkarregaz zer ikusirik badaukatenak:

Gizakunde zan gizonen eguna

Emakunde, emakumeena

Orakunde, guziena.

— Eta, zer esan nai dabe berba orrek?

— Iru egun oneik, Iñauteri eta Karnabal aurreko iru ostegun ziran.

—Otsaliko bezela?

—Bardin. Gizakunde egunean konbita andreak egiten eutson gizonari. Emakunde egunean, alderantziz, gizonak andreak.

—Eta, Orakunde egunean?

— Biak alkarri. Orra Iñauteri aurreko iru ostegunetako festa.

— Iñauteri edo Karnabalak zer dozak, Pototo?

— Iñautegi, Zaldun-iyotiak eta Karnabalak, bat dozak danak.

— Karnabal-bariko erririk ez da izan gure artean sekulan.

—Mamu eta mozorroz jantziak erri guztietan ikusten ziran. Eta Iñauteriak ez dozak gaurkoak.

—Noizkoak, ba?

— 1682'garren urtean Oyarzun'go alkateak San Juan, San Pedro eta San Marzial eguneko Iñauteriak debekutzen ditu.

— Eta, Sanjuanetan be, Karnabalak egiten al ebezen?

—Garai aietan bai; baña, orain aldiko egunetan, Kandelario egunetik asita Austerre egunerarte irauten eben Oyarzun'go Karnabalak.

— Eta, jantzi, zelan jasten ziran?

— Buruan, ardi-larruz egiñiko mozorro bat; gerrian andrearen soñeko edo gona bat, baita oeako estalkia bizkarretik beera... eta, eskuetan Sorgin-Goraizak edo Artasiak.

* * *

— Zer da mozorro, Pototo?

— Mozorro eta Zomorro, mamarro eta mamurro, mamu eta mumurra, danak dozak berba berdintxuak.

— Baña zer esan nai dabe izen oneik?

— Karnabaletako jantziak eta izate txiki-txiki batzuek.

— Sorgin txikiak?

—Bai, Galtxagorri eta Famelirekoen antzekoak.

— Eta, sorgin oneik zer ikusi dauka be Karnabalakin?

—Alde batetik, izena antzekoak. Sorgin oneik jostorraz-ontzi batean gordetzen dira eta eurok emoten deutez, aztiei indar bereziak aztikerirako... Beste aldetik, berriz, aztiak abere-narruz ibiltzen dira aztikeriak egiten, mamu baten antzera.

—Karnabalen antzera.

—Obeto esanda: Karnabalak aztien antzera. Azti onei indarra emoten deutesen Galtxagorri eta Familirekoek dabe mamurro, mamarro eta mamu izenak. Sorginak eta abere-jazkerak alkartzen dozak Karnabaletan.

—Iñauterietan txintxarriak ber erabiltzen dozak.

—Bai galantak Ituren eta Zubietako dantzariak erabiltzen dabezenak.

—Eta dantzak?

—Erri askoen oitura zan Iñauterien dantzariak ateraztea... Sorgiñak, aztiak, abereak, txintzarriak eta dantzak, ez ote dabe orre guztiok zer ikusirik gure aurrekoen leize eta koba-zuloetako bizi-moduarekin...?

– Alan ote da?

– Koba-zuloetan izaten ebezen gure aurrekoek euren elizkizunak: an egiten ebezen aztikeri eta sorginkeriak animali-irudien aurrean. Zulo aietan aztiak mozorroz jazten ziran euren sorginkeri eta dantza rituaalak egiteko...

– Orreik gauzok ez al daude urrutitxo, Pototo?

– Geure euskal-sustraiak be zulo aietan daude... Geure odola andik ba'dator, oiturak, be, zer esanik ez. Ango kutsua eta usaiña dago geure gaurko karnabal-oituretan.

II.— ZOZOMIKOTEAK

– Alditan, Pototo, Martxo il gogorra izaten dok.

—Baña, Oto, Martxoak kalte gogorrek egiteko Apirillarena bear izaten jok.

– Apirillaren laguntza?

– Bai; badira gai oneri buruzko esaera zaarrak Euskalerrian: Zozomikoteak.

– Eta, zer dozak Zozotnokoteak?

– Martxo jauna asarre bizian zebillen zezen gorri baten aurka eta bera akabatzea erabaki eban.

—Zer erabaki erabilli eban orretarako Martxo jaunak?

Zelai eta mendiak elurrez bete goi-goikoraiño: ez zan ikusten belar izpirik iñun.

– Orrela ilko eban zezena?

—Ez ba; zezenak arte zaar baten azpian gorde eban beure burua eta ango belarrak jauda iraun eban Martxo amaitu arte. Zezena bere eskuetatik alde egiten ziola ikusirik, bi egun t'erdi eskatu eutsozan Apirillari, zezena il aal izateko.

– Bi egun t'erdi oneik al dozak Zozomikoteak?

– Bai; baña, beste era batera esaten dabe Ataun'en: Apirillak Martxoari:

A Martxo, Martxo!

Diat esker gaizto!

Martxoak erantzun:

A Apiltxo, Apiltxo!

Ekatzak egun bi

Ta erditxo.

Artzai orri

Kendu iotzan

Eun arti eta une

Eta berari

Ezkerreko begie.

Emon eutsozan egunok eta izugarrizko ekaitzak eta urjolak sortu ebazan Martxok. Ur oiek eun ardiak aurretik artu eta eraman zituen arzulo batera. Artzaiak arie artu eta bazeraman uretatik aparte; baña, ardiak aldamera begiratzean, sartu zion adarra begitik eta gelditu zan artzaia begi gabe. Martxoak egun gaiztoak luzatzen ditula, alegia.

III.— ERRAMU-EREÑOTZA

Erramu edo ereñotza misterioz betetako zugaitza da. Nundik datorkio misterio ori eta erriak dautson errespetoa? Bere orriak iraunkorrak direlako? Bere ostroek dituzten sutantziengatik? Ez dakigu nundik norakoak diran arrazoibide orreik. Arri-arotik onera ala izan da beti. Baserri askok dabe bere inguruan erramu-ereñotzaren zugaitza.

Santi7amiñe

– Pototo, zergaitik da Santimamiñe koba ospetsua?

— Bere leize-zuloan dagoz orain amar millatik gora urte asko, egiñiko animalien marrazki miragarriak: irudi oien aurrean egiten ebezan gure aurrekoak curen eizerako aztikeriak.

— Santimamiñe leizeko mendiak ereñotzez josita dagoz.

– Ereñotzakin batera sorginkeriz betetako esaera zaarrak, be bai. Kobazuloa, animalien marrazkiak, sorginkeriak eta ereñotza; guztiak alkarrekin Santimamiñe'ko leizean.

– Beste gauza bat ere badago mendi-gallurrean: San Migel'en ermitatxo (Oto'k).

Beerago, Santimamiñeko koba-zulo aurrean, beste ermitatxo bat: San Mames'ena.

– Guk onela abesten genduan:

San Mames, bart egin dot ames;

Ona ba'da bion partez

Txarra ba'da bijoa aldrebez...

Sanjuanak

– Badabe Sanjuanak geure antxiñako oituren eguzkiganako zerbait.

– Sua, Pototo.

– Sua, lorak, lizarra, goizeko intza eta siniskeriak ugari.

– Eta ereñotza?

—Ez zaio erramurik falta. Ona zer dioten esaera zaarrak: San Juan gabeen etxe-atarian egiten daqn

EUSKALERRIA

suan, erretzen dira aurreko urtean bedeinkatutako erramuak.

—Beste esaerarik?

—Era berri baten: Erramu egunaren besperan erretzen dira erramu zarrak. Ori, San Juan suak aurreratzea dala esan oi dute zarrak...

Ekaitzak eta tximistak

—Arri-aroko oitura da koba-aurrean aizkora bat, aoz gora, imintzea tximisten aurka.

Pototo, zer da Arri-aroa?

—Prehistoriako garai bat; orduan arria erabiltzen zan lanerako tresna bezela

—Aizkora be, arrizkoa al zan?

—Aizkora eta beste lanabes guztiak. Adarrezkoak ere baziran. Tximistari, tximist-arri be esan oi zaio. Tximistak jotzen duanean arrizko aizkora bat jeisten da lurrera eta zazpi estadio sartu lurpean...

— Orregaitik al da aizkora tximistan kontrakoa?

—Baita ereñotza be: Ekaitza sortzen danean, erramu orriekin gurutze bat egiten eta bular-gañean jarri...

—Erramu bedeinkatua?

— Erramu bedeinkatua zapaian edo tximiñi atzean gordetzen da; ekaitza sortzen dan bakoitzean, aldi bakoitzean, pittin bat erre bear da

—Eta geiago zer?

—Erramu bedeinkatua, ekaitz egunetan erretzeko, gorde oi da; ta erretzean, garrrik ateratzeko, erre bear da. Orretarako su-autsa botatzen zaio gañera, estaltzeko...

Sorgin eta gaitzen kontra

—Zer diote oitura zaarrek?

—Etxeko leioetan erramu gurutze txikiak ikusten dira, sorgiñen kontrakoak.

—Eta, gaitzak?

— Gaitzetatik libratzeko gurutze txuriak (erramuzkoak) jartzen dituzte leio eta ateetan.

—Eta, soroak?

—Etxeak eta soroak zaintzen ditu erramuak.

—Zaindari ona al da?

— San Juan sua bezin ona eta geu ere ibillitzen giñan Sanjuan suakin sororik-soro sorgiñak aldentzen, kantari:

Txarrak kanpora

Onak barrura...

—Geure Euskalerrri zaarrean ez zan erramuzko gurutzerik falta soro bazterretan.

— Gaitz guztietatik libratzeko?

— Eta, batez ere sorgin, ekaitz eta tximistetatik.

Erramu-Eguna

Jentillen ereñotza bataiatu egin eben eta Erramu biurtu. Arrezkero Erramu-Eguneko ereñotza erabiltzen da etxe, leio, ate, korta, baratz, solo eta abarretan eurak bedeinkatu eta gaitz guztietatik gordetzeko.

—Bentanetan be jartzen dabez?

—Ikulluetako ateetan an egoten dira erramu-gurutzea eta eguzkilorea biak alkarrekin.

—Zertarako?

—Biak dabe tximisten aurkako indar berezia.

— Zer dio oitura zaarrek?

— Erramu-egunean bedeinkatzen dira oen gañean jartzen diran erramuak.

— Eta, geiago zer?

— *Erramu Egunean gurutze txiki mordoskak eraman oi dira elizara bedeinkatzeko. Gurutze oien egurra saastzezkoa izaten da. Baña, gurutzean erramu ostoak jarri bear dira... Soro bakoitzeko iru gurutze...*

Maiatzeko Santakutzak

— Zer diote oitura zaarrek?

— Erramu Egunean eta Maiatzaren Iruan, sarastz edo erramuakin egindako gurutzeak eraman oi dira bedeinkatzera...

— Eta, zer geiago?

— Maiatzeko Santakutz egunean, artzaiak erramu gurutzak (kandela tanto batzuekin) egin oi dituzte txabola atean, ardiak gordetzen diran kobetan, ardi-esietan, baratzetan eta landetan jartzeko ekaitzaren kontra...

—Besterik?

— Erramu gurutzeak, kandela bedeinkatu tanto batzuekin... Erramu gurutzeak erriaren mugetan jartzen dira Maiatzeko lendabiziko egunetan.

— Sanjuan suak, Maiatzeko Santakutzak, Kandelario (kandelak bedeinkatzen diran eguna), erramua... Orra zenbat gauza alkarrekin naasirik.

Beste zenbait gauza

—Bada besterik, ala?

— OI la-lokak, txitoak okerrik gabe atera ditzan, arrautz azpian bi erramu osto ipiñi bear dira...

—Nun besterik imiñi bear dira erramu ostoak?

—Ermitetan, bedeinkazioak egiten diranean, erramu ostoak jarri bear dira urbedeinkatu-ontzian...

IV.— ELORRI-ARANTZA

Elorri Zuri

Udaberriakin batera agertzen dira gure mendietan elorri-lora txuriak ikuskizun zoragarria: elur-malutak adarretan zintzilik, ala tximeletak alkarri beuren amorioak kantari...?

Elorri-arantzak eta erramu-ereñotzak alkarren inguruan dabiltz euren artean badabe zerikusirik asko.

—Zer, baña?

—Erramua bezela, elorri-arantza be, oso da misterio-soa: ez zaio falta ez Sanjuanik, ez Maiatzeko Santakutzik, ez tximistarik...

— Arri-arokoak al dozak orrek, be'?

— Illunbe aietan dabez beuren sustraiak. Nork argitu illun aiek?

— Zeuk argitu.

— Ni belar-arteko ipurtargia nauzu; baña, ona emen argi-izpitxo batzuek.

Erramu-gisan

Zeanuri'n diñoena:

— Maiatzaren Iruan bedeinkatutako elorri zuriekin gurutzeak egiten dira soroetan jartzeko.

Ipar-aldeko Euskalerrria'n:

— San Juan egunean, goizean goiz, eguna zabaltzerako, juaten da etxeko jauna bere soroetan elorri txuria aldatzera. Geroago, berriz, bi adartxorekin gurutzea eginda, etxeko atean josi. Aurreko urteko adar zarrak San Juan eguneko sutan erre oi dituzte.

Urbia'n, berriz:

Artzaien txabolako atean San Juan egunean bedeinkatutako gurutzea jartzen dute elorri zuriakin egindako gurutzea.

Tximistak

Berrero Ipar-aldean:

— Sara'ko ermitearen kanpo aldeko gurutzearen ondoan elorri zuria jartzen dute, tximistak ermitea jo ez dezan. San Juan egunean, ikulluko ate-buruan elorri arantza jartzen dute. Txismisten kontrakoa oi da.

Ataun'en:

— Txabolako atean, helar onakin batera, elorri zuria jartzen dute tximistaren kontrako.

Oyartzun'en:

— Maiatzeko Santakutzetan Urkabe mendira joaten dira errogatibetan mutil koskorrak, loretutako elorri zuri adar bat eramaten dute bakoitzak. Errogatiba ondoren, adarrekin gurutzeak egiten dira, leioetan jartzeko, tximistaren kontrako.

— Zergaitik da elorri txuria txi misten kontrakoa?

— Ara zer dioten Iparaldeko Euskalerrria'ren ertzean: Gazkuña'n uste dute elorri zuriaren gañera ez dala tximistarik erortzen.

—Zergaitik?

— Ekaitz batean Ama Birjiña Jesus aurra besoetan zuela, elorri zuri baten azpian gorde zalako.

Lapurdi'ko kontu zaarretan maiz aitatzen da elorri zuria. Ona eman, gauza askoren artean, zer dion Mary Aristi'ren "Mutil baten historioak":

—Elorri txuri baten azpitik ateratzen zaio emazteki zahar bat (ura zan Ama birgiña...) Andre arrek eman zion elorri zuri adar bat... (Mutila deabruakin burrukan eginda)... Gogoatu zitzaion bear zue la bere elorri txuria: artu zuen eta arekin eman ziozkan iru golpe eta kasatu zuen.

— Eta zer da "Istorio mistorio"?

— Mutiltxo baten kondaira. Bera jaio baño len, bere gurasoek deabruari saldutako ume baten istorioa.

— Umeak jakin al zuen ori?

Jakin zuanean etxetik alde egin zien, Kamiñoan zijoala atxo zaar bat atera zitzaion bidera: Azkenean gan zen aurra. Eman zen bidean; suerta zaion ikustea atxo zahar bat. Galdetu zion nora zoan. "aide kurri noa". Eman nion aurrari elorri txuri adar bat, jo zezala lehendabiziko atzeman zituen portalak.

— Eta, elorri beltza, zer?

—Badegu berriren bat Ataun'en: Artzaiak ez dute sekulan elorri beltzaren arantzarik ezertako erabiltzen; benenoa oi dauka. Sugeak sustraiak jaten omen dizkio elorri beltzari neguan.

Arrinda'tar Anes, lekittarra
(Deban - 1968)

==x=   ==x=   ==x=